

УДК [2 : 37.091] : 17.023.34 (477.81/.82)

БЛАГОДІЙНІСТЬ У РОЗВИТКУ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ДУХОВНОГО ВІДОМСТВА У ВОЛИНСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ ст.

Оксана Грималюк

Технічний коледж Національного університету водного господарства та природокористування
Україна, 33027, м. Рівне, вул. Орлова, 35
e-mail: ksenuja.os@gmail.com

Питання доброчинності є важливими та значущими для суспільства. Історіографія даного питання стосовно освітньої та духовної сфери вже має певні набутки: С. Жилюк, Л. Єршова Г. Махорін, А. Нарадько, Г. Степаненко, І. Тимочко й ін. З метою віднайдення ефективних форм і методів доброчинності чи виявлення негативних проявів благодійної практики у Волинській губернії періоду ХІХ – початку ХХ ст. ми обрали благодійну діяльність у розвитку духовних навчальних закладів православної церкви.

У Волинській губернії ХІХ – початку ХХ ст. кадрову підготовку духовних осіб здійснювали у Волинській духовній семінарії, чотирьох духовних училищах і Житомирському училищі пастирства. Освіту надавали також паломницькі курси та церковно-учительські школи, а початкову – церковно-приходські школи. Однак усі ці навчальні заклади знаходилися на недостатньому фінансово-матеріальному забезпеченні та потребували додаткової доброчинної підтримки.

У 60-70 роках ХІХ ст. відбулася низка змін в адміністративно-управлінських питаннях православних духовних семінарій і духовних училищ, але нововведені правління залишалися під контролем єпархіальних архієреїв. На Волині у 1872 р. завершилося введення нового статуту та штатів у духовно-навчальних закладах. Дворічний курс у семінарії із трикласного реорганізовано у шестикласний із одним роком навчання у кожному класі. В училищах, замість трикласного (вищого, середнього та нижчого) з дворічним навчанням у кожному, відкривалося чотири класи з однорічним навчанням. При Синоді відкрилося окреме для училищ Господарче правління, що звільнило їх матеріальну залежність від семінарій.

Крім частини коштів із державної казни, єпархія використовувала на утримання своїх навчальних закладів додатково прибутки церков, причетів, пожертви від монастирів та архієрейських будинків. Збір коштів у Волинській єпархії на утримання духовно-навчальних

закладів із 1879 р. набув форми процентних відрахувань – 14% з кожної церкви. За 1886 р. було зібрано 15950 руб. [3, арк. 21-22]. Ці кошти Волинська духовна консисторія розподілила між жіночим духовним училищем (12500 руб. 80 коп.) і Волинською духовною семінарією (3449 руб. 20 коп.) [16, с. 22].

У травні 1796 р. у м. Острозі було відкрито Волинську семінарію у приміщеннях Преображенського монастиря, де виділені для семінарії кімнати зовсім не відповідали навіть елементарним вимогам духовного навчального закладу. З часу заснування тривалий час Волинська семінарія перебувала у жалюгідному матеріальному становищі, без підтримки з боку Синоду, який вважав існування семінарії в Острозі недоцільним. На прохання вікарного єпископа Варлаама виділити для семінарії хоч якісь кошти, Синод запропонував йому звернутися до мінського архієпископа Іова та радив обмежити навчання лише курсом нижчих класів, а для подальшої підготовки духовенства посилати учнів з Волинської до Мінської семінарії, яка щороку отримувала державні кошти у сумі 3000 руб. [24, с. 9-10].

Таким чином, Волинська семінарія, не маючи засобів для існування, у перші роки своєї діяльності опинилася перед загрозою закриття. Однак на прохання єп. Варлаама позитивно відгукнувся архієпископ Іов і підтримав її матеріально. Згодом, після надання Волинській вікарній єпархії самостійності у 1799 р., Волинська духовна семінарія почала одержувати кошти від Острозького казначейства по 3000 руб. щороку. Перша сума надійшла у 1801 р., але цих коштів було недостатньо. Із 764 учнів у 1803 р. на державному утриманні знаходилося тільки 130, решта – навчалася за свій рахунок [16, с. 27].

Студенти голодували і тому часто тікали додому на декілька днів, щоб запастися харчами. Особливо часті втечі спостерігалися у святкові різдвяні та пасхальні дні, хоча це суворо заборонялося. За кожне таємне гостювання сина батько змушений був сплачувати один

рубль сріблом на користь семінарії. Щоправда, після переходу єпископа Варлаама на Могильовську кафедру у 1805 р. заборону відвідувати батьків на Різдво та Великдень скасували [24, с. 18; 15, с. 27].

Після пожежі Преображенського монастиря у 1821 р. єпархіальна влада тимчасово орендувала маєток поміщика Оберта за 450 руб. на рік, а у 1825 р. семінарія перемістилася до м. Аннополя, де розташувалася у колишніх конюшнях палацу князя Яблонського [23, с. 788]. У 1832 р. православне духовне відомство викупило у держави за 200 тис. руб. чудові приміщення Кременецького ліцею, які згодом передали семінарії, котра переїхала туди у 1836 р. [19, с. 788]. Разом із приміщеннями ліцею семінарія одержала і земельні угіддя, які здавала в оренду, що частково покращило матеріальний стан семінарії, але питання залишалося невирішеним.

Довгий час злидні відчутно впливали на всю атмосферу Волинської духовної семінарії. Навіть після проголошення реформи 1867 р., коли все ж приділялася певна увага матеріальному забезпеченню духовно-навчальних закладів, Волинська духовна семінарія ще довго справляла гнітюче враження. Так, коли за наказом архієпископа Агафангела вікарний єпископ Іустим у 1872-1873 рр. зробив ревізію семінарії, він знайшов її господарчу частину у незадовільному стані: не вистачало постільної білизни, старі меблі, антисанітарія, лікарня знаходилася у тісному приміщенні [11, арк. 54-60]. Низька матеріальна забезпеченість і нерідко гнітюча психологічна атмосфера сприяли зменшенню числа бажаючих навчатися у семінарії. Так, у 1872 р. у семінарії навчалось 450 студентів, на початку ХХ ст. – 422 [23, с. 789].

Студенти семінарії, які мешкали у гуртожитку, вважалися на державному утриманні, однак додатково сплачували ще й власні кошти – 110 руб. щороку. Крім плати за пансіонне утримання, учні щороку вносили додаткову платню за так зване «початкове влаштування»: 1 і 2 класів – 20 руб., 3 і 4 класів – 15 руб., 5 і 6 класів – 10 руб. Студенти з інших єпархій та учні інших станів (діти не духовенства) сплачували за навчання по 130 руб. за рік [22, с. 522-33]. Крім того, останні платили ще додатково 40 руб. кожного року за надане їм право навчання у семінарії. За несплату коштів на утримання у певні терміни студентів виключали із семінарії [10, арк. 1-47].

Бідним студентам зі стану духовенства, які відзначалися зразковою поведінкою та мали добрі успіхи у навчанні, видавали стипендію із

відсотків на капітали, які вносили окремі приватні особи – благодійники. Іменем того чи іншого благодійника і називали стипендію. Так, у 1881 р. була стипендія імені архімандрита Іоана, який пожертвував для семінарії 2300 руб. З 1904 р. виплачували стипендію імені прот. Павла Кіпріановича та його дружини Олени Пекарських на відсотки від 2800 руб., а також стипендію Імператорську із капіталу 3450 руб., зібраного духовенством Волинської єпархії. У 1907 р. стипендією увіковічили пам'ять священника Симеона Гуцевича, який подарував семінарії 6260 руб. Однак стипендії «на руки» видавали тільки тим студентам, які проживали на приватних квартирах у родичів. Тих стипендіатів, котрі мешкали у семінарському гуртожитку, переводили на повне державне забезпечення, а їхні кошти перераховували до спільної скарбниці [16, с. 32].

У 1887 р., за клопотанням архієпископа Палладія, Синод визнав за необхідне перевести семінарію із Кременця до Житомира. Міська влада Житомира для будівництва семінарії виділила 1020 м², частиною своєї землі поступився Житомирський кафедральний собор. У 1893 р. Технічний відділ Господарчого правління при Синоді схвалив проект майбутньої семінарії, розроблений архітектором – професором Преображенським. Будівництво розпочалося влітку 1897 р. (триповерховий семінарський корпус і чотирьохповерховий гуртожиток, семінарська церква на честь Трьох Святителів). Із Кременця до Житомира семінарія остаточно переселилася у 1901-1902 рр. [16, с. 34].

Семінарія мала церковнопарафіальну школу, де семінаристи набували практики викладання у духовних училищах і церковних школах. Коштів потребувала і семінарська бібліотека, кількість примірників книг якої зростала. На 1901 р. базова бібліотека мала 9300 книг та учнівська – 3000 книг. Крім того, при семінарії існував невеличкий книжковий магазин. Користування семінарської бібліотекою було платним. Книги інших бібліотек учні могли брати тільки з дозволу інспектора.

Для забезпечення матеріальної підтримки семінаристів і поліпшення навчально-виховної роботи семінарії 26 вересня 1882 р. було відкрито Опікунство щодо вихованців Волинської духовної семінарії. Воно знаходилося під безпосереднім керівництвом і наглядом єпархіального архієрея [26, с. 489]. Виникло опікунство за ініціативи викладача семінарії, священника Ф. Ліберовського, що був довіреною особою єпархіальної влади. З 1873 р. Ф. Ліберовський

входив до ревізійного комітету з перевірки фінансових звітів Волинської духовної семінарії [25, с. 167].

Опікунство вишукувало можливості забезпечити учнів, які не були на державному утриманні, харчуванням, одягом, білизною, навчальними посібниками, матеріально допомагало випускникам семінарії до одержання вакансії або до вступу їх у вищі навчальні заклади. Кошти воно отримувало, крім щорічних та одноразових внесків своїх членів (почесних, дійсних і кандидатів), від приватних пожертв, з платних концертів і літературних читань, від 50-копійчаних внесків церковних причетів тощо. У 1901 р. опікунство зібрало 1800 руб., а наступного року разом із відсотками від залишкового капіталу, що становив 6000 руб., одержало 4700 руб. Щороку опікунство витрачало на потреби вихованців 1500-2000 руб. У 1904 р. його капітал становив 8700 руб. [21, с. 149].

Перше православне духовне училище на Волині виникло в Острозі у 1796 р. разом із семінарією, що становило тоді один навчальний заклад. Історія училища тісно пов'язана з Волинською духовною семінарією, слідом за якою воно переїжджало з місця на місце, аж поки у 1838 р. переїхало до Кременця і стало називатися Кременецьким. Тут воно розташовалося поряд із семінарією, у приміщеннях колишнього, ще в XVII ст. православного, а потім уніатського, Богоявленського монастиря, які у 1807 р. передали лицю графа Тадея Чацького [16, с. 34].

Згідно з реформою духовних навчальних закладів 1867-1872 рр. матеріальне забезпечення учнів училищ покладалося на місцеве єпархіальне духовенство. Так, архієрейський дім зобов'язувався сплачувати щороку по 10 руб., Почаївська лавра – по 200 руб. [4, арк. 4-6]. Джерелами матеріального забезпечення учнів училищ на Волині з 1866 р. були також 30-копійчаний внесок із кожного шлюбу, 2% збір із платні причетів, збір за право навчання по три руб. з учнів, які навчалися на власні кошти. За навчання у Кременецькому духовному училищі після реформування 1884 р. учні повинні були сплачувати по 70 руб. за рік, вносячи гроші наперед за кожне півріччя. Духовні училища готували дітей та юнаків до майбутнього вступу у семінарію, тому семінарські правила у цілому поширювались і на училища [6, арк. 2-4].

До початку ХХ ст., попри значну увагу до училища з боку єпархіальної влади, воно не мало належного фінансового забезпечення

[226, с. 947]. При Кременецькому училищі існувало опікунство, яке у 1901 р. зібрало понад 700 руб., 500 з яких витратило на поліпшення матеріального становища своїх підопічних. У 1902 р. воно мало на своєму рахунку 3200 руб. [23, с. 789].

Друге чоловіче духовне училище існувало спочатку в Ковелі (1819-1837 рр.), а потім – у с. Білосток Луцького повіту (1834-1864 рр.), після чого його разом із класом паламарів Дерманського училища перемістили до Житомира. До 1864 р. у м. Житомирі, що було центром кафедрального правління, не було жодного православного духовно-навчального закладу [16, с. 36]. Для влаштування училища на новому місці церкви та монастирі єпархії вносили свої пожертви [13, арк. 2-6]. Велику суму у 1590 руб. подарував ігумен Тригірського монастиря Леонтій Скибовський [12, арк. 3]. У 1886 р. було закінчено будівництво училищної церкви св. Кирила і Мефодія, частину коштів для якої у сумі 4000 руб. виділив Синод [3, арк. 4].

У вересні 1833 р. у містечку Мельцях Ковельського повіту при василіанському монастирі було відкрито греко-уніатське училище, яке після ліквідації унії 1839 р. стало православним. Його матеріальне становище було найгіршим серед усіх училищ Волинської єпархії. За свідченням сучасника, непримітне та малолюдне містечко Мельці не мало поштово-телеграфної контори, аптеки, лікарні, залізниці [2, с. 280]. У 1877 р. депутати з'їзду Мелецького училищного округу вимагали закрити навчальний заклад, а учнів розподілити поміж іншими училищами єпархії. Але Синод не погоджувався піти на скорочення кількості духовних училищ, тому Мелецьке училище продовжувало існувати. Лише у 1804 р. його перевели до містечка Маціова, де воно розмістилося у садибі, купленій у графа Міончинського за 40 тис. руб. [23, с. 790]. З переходом на нове місце навчальний заклад називався «Мелецьким духовним училищем» оскільки Синод вважав, «що назва Мелецького училища пов'язана із давньою історією православ'я на Волині, коли князь Сангушко заснував Мелецький Миколаївський монастир, тоді як Маціов має історичне значення тільки для католицької Польщі» [16, с. 37].

На Волині існували й інші духовні навчальні заклади. У вересні 1877 р. до Клевани Рівненського повіту перевели із села Дермані духовне училище (існувало з 1833 р. та називалося Дерманським), яке розмістилося у замку князів Чарторийських [23, с. 788].

До особливого типу духовно-навчальних закладів слід віднести Житомирське училище Пасторства, відкрите за ініціативою архієпископа Антонія 1908 р. З дозволу Синоду, воно було відкрите як експериментальне з підготовки священиків без семінарської освіти, але з ухилом на місіонерську діяльність у боротьбі проти сектанства та католицтва [8, арк. 131]. Тому на це училище Синод звертав особливу увагу та виділяв краще фінансування. Начальником училища обов'язково повинен був бути єпископ чи архімандрит, а помічником – архімандрит або ігумен монастиря. На облаштування Житомирського училища Пасторства було виділено 5000 руб., і 1000 руб. – на укомплектування богословської бібліотеки, а на утримання закладу виділялося 2000 руб. щороку. Щоправда, частина цієї суми призначалася і Житомирському Богоявленському монастирю, у приміщеннях якого знаходилося училище [16, с. 40-41].

В училище Пасторства приймали дорослих хлопців та одружених чоловіків, обов'язково православних і глибоко віруючих. Необхідною умовою для вступу було обов'язкове закінчення курсу церковно-вчительської школи чи семінарії, або одного курсу середнього світського навчального закладу (гімназії, реального училища тощо). На державному утриманні знаходилося 60 чол., по 20 у кожному із трьох класів, на що витрачалося 9000 руб. щороку [16, с. 41].

Протилежною була увага до жіночих духовних училищ. У Волинській єпархії було відкрито два жіночих училища, які готували дружин для православного духовенства і спрямовували систему виховання на те, щоб майбутні матушки стали опорою для своїх чоловіків і піклувалися про їхній авторитет серед парафіян, а головне, враховуючи великий материнський вплив на дітей, «прищеплювали у них любов до православної церкви, царя і російської народності» [16, с. 37].

Перше жіноче Волинське училище для дівочих духовного звання було урочисто відкрито у Житомирі 20 травня 1864 р. Волинське жіноче училище на початку свого існування приймало для виховання сиріт священнослужителів і дочок бідних священиків і дияконів. Державні кошти, які виділялися на утримання закладу (50 руб. на рік), були настільки мізерні, що він перебував у жалюгідному стані. Бідне духовенство не могло виділити із сімейного бюджету належної суми для навчання, тому більшість учениць терпіли злидні. Справа поліпшилася лише після проведення реформи

духовно-навчальних закладів 1867-1872 р. [9, арк. 60-68].

Випускниці, які закінчили повний шестирічний курс навчання, одержували право приватного вчителювання. З метою кращого оволодіння ученицями педагогічної майстерності при училищі у 1888 р. було відкрито церковнопарафіяльну школу, куди безкоштовно приймали дівчаток віком від 10 до 14 років. Школа утримувалася на кошти єпархіального духовенства, від якого надходило близько 1300 руб. щороку [5, арк. 15-16]. Для матеріальної підтримки найбідніших, але сумлінних учениць у 1897 р. створили Товариство допомоги. За 1900 р. воно збрало 1000 руб. і витратило на потреби дівчат близько 500 руб. [23, с. 790].

З першого вересня 1911 р. при училищі було відкрито додатковий 6-й клас з однорічним і дворічним навчанням, у процесі якого поглиблювалася педагогічна майстерність, розширювалося коло загальноосвітніх предметів (педагогічна психологія, загальна історія, фізика, гігієна, природознавство, арифметика, методика вивчення російської та церковнослов'янської мов). Однорічний курс навчання у педагогічному класі готував випускниць до вчителювання у початкових народних школах, а дворічний – у молодших класах жіночих училищ і церковнопарафіяльних школах. Кількість учениць педагогічного класу була не більше тридцяти. Плата за гуртожиток для всіх дівчат Волинського жіночого училища становила 130 руб. щороку [16, с. 39].

У жовтні 1881 р. у м. Кременці відкрили ще одне жіноче училище. Спочатку воно знаходилося у восьми окремих будинках, а після переходу семінарії до Житомира зайняло його приміщення. Волинське єпархіальне жіноче училище (Віталіївське) було трикласним з дворічним курсом навчання у кожному класі. Згідно статуту, до училища приймали з дев'яти років дівчат, які вміли читати, писати, знали загальні молитви та мали добре здоров'я. З 1897 р. училище почало одержувати матеріальну допомогу від свого Товариства допомоги, яке у 1900 р. із капіталу 3450 руб. витратило близько 300 руб. від суми, зібраної духовенством єпархії, 4% відраховували для виплати стипендії одній найбіднішій, але найкращій учениці. Для практичних педагогічних занять у 1897 р. при училищі відкрили церковнопарафіяльну школу, де у 1904 р. в ній навчалась 31 дівчинка [16, с. 39].

Частина коштів, зібраних із духовенства єпархії та добродійних пожертв витрачали на

розвиток фундаментального й учнівського відділів бібліотеки, закупівлю підручників і посібників, переплетення книг. У 1908 р. ці витрати склали 150 руб. [14, с. 277]. Станом на 1906 р. фундаментальний відділ Кременецької училищної бібліотеки нараховував 682 книги у 1084 найменування, а учнівський відповідно 569 – 945 книг [248, с. 124]. Через два роки загальна кількість примірників у першому відділі зросла до 1690, а у другому – до 1115 книг [215, с. 476]. Крім художніх творів і навчальної літератури, училище передплачувало кілька періодичних видань – «Історичний вісник», «Волинь», «Педагогічний листок», «Музика і спів», «Модний кур'єр» [16, с. 39].

Волинське жіноче училище духовного відомства на початку існування отримувало асигнування з 14% збору від церковних доходів через духовно-навчальне управління Св. Синоду. На потреби навчальних закладів Волині використовувалися відрахування і з інших консисторій [14, с. 279]. Це довгий час створювало серйозні незручності, але й мало деякі позитивні риси: позбавляло постійної залежності від єпархіального з'їзду та кількості місцевих податків, давало можливість використання залишків від асигнованих сум на внутрішні потреби закладів, не передбачені статутними статтями. Тому саме завдяки цим залишкам у Волинському жіночому училищі духовного відомства випускницям могли видавати навіть грошову допомогу або справжній посаг.

Віталіївське єпархіальне училище, натомисть, цілковито залежало від рішень Волинського єпархіального з'їзду та від милості місцевого духовенства. Спочатку для його утримання рішенням єпархіального з'їзду було введено оподаткування духовенства у розмірі 10 руб. з кожного пуду свічок, що продавалися у церквах Волинської єпархії. Цей податок через свою невизначеність і нерівномірність розподілу між платниками та неконтрольованість не надавав новоствореному навчальному закладу жодних економічних гарантій. Тому єпархіальним з'їздом у жовтні 1885 р. він був замінений тритисячним збором із місцевих коштів кожної округи [17, с. 283] і загалом становив 12000 руб. на рік. Роком раніше за резолюцією преосвященного Тихона від 12 червня із залишків 14%-го збору, які з 1871 р. використовувалися Волинською духовною консисторією для покращення економічного стану чоловічих духовних училищ краю, було сформовано фонд для побудови власних приміщень жіночого училища у Кременці. Відтоді до фон-

ду щороку надходило близько 7000 руб. [14, с. 280]. Проте у січні 1889 р. волинське духовенство поскаржилося на єпархіальному з'їзді на непосильність оподаткування та запропонувало знову повернути означені залишки для рівномірного розподілу їх між чоловічими духовними училищами Волинської єпархії. Економічна скрута, як завжди, окреслюючи пріоритетні напрямки, на жаль, знову не включала до останніх проблеми жіночої освіти.

Місцеві кошти формувалися із сум, які вносили батьки вихованок за проживання дочок в училищних пансіонах, навчання їх обов'язковим предметам і різноманітних пожертвувань від приватних осіб [14, с. 280].

Наголосимо, плати за навчання у Житомирському жіночому училищі духовного відомства не існувало, а у Кременецькому єпархіальному училищі її можна було вважати суто символічною, оскільки для православних, що проживали в інших єпархіях, і вихованок, які не належали до духовного стану, вона була встановлена у межах 12,5-25 руб. на рік [1, с. 98].

Проживання у пансіоні Волинського жіночого училища духовного відомства, що, як вже зазначалося, було обов'язковим для всіх вихованок, на початку становлення училища коштувало 50 руб. на рік, у 1873 р. – 60, а в 1882 р. – 80. Постійне зростання плати за утримання дівчат в училищних пансіонах було властиве всім без винятку навчальним закладам і пояснювалося перш за все внутрішньо інфляційними процесами. Так, у 1889 р. в Кременецькому єпархіальному училищі річний пансіон коштував 100 руб. на рік, а у 1908 р. подорожчав на 20 руб. [18, с. 504].

Слід наголосити, що плата за утримання вихованок у жіночих училищах духовного відомства, розташованих у центральних містах імперії, була значно вищою. Наприклад, річне перебування у пансіоні I-го Київського жіночого училища вихованок з інших єпархій у 1911 р. дорівнювало 180 руб., а представницям інших станів воно обходилося у 225 руб. [14, с. 281].

У життєдіяльності всіх навчальних закладів важливе місце посідало благодійництво. Характерною особливістю благодійних внесків було їх цільове призначення та іменування переважно на честь членів царської сім'ї. Як правило, пожертвування робилися з метою згуртування громадської думки довкола проблем найбільш вразливих верств населення, допомоги талановитим вихованкам училищ у реалізації своїх інтелектуальних потенцій, компенсації соціальної нерівності або демонстрації власної ціннісної орієнтації.

29 жовтня 1879 р. вийшов указ Синоду з проектом положення про дві стипендії при Волинському жіночому училищі духовного відомства. Ці стипендії повинні були існувати на відсотки від пожертвованого училищу 18 квітня 1879 р. невідомим благодійником капіталу у 3000 рублів. Існує припущення, що інкогніто був сам високопреосвященний Димитрій. Стипендіатками мали бути переважно сироти, які упродовж навчального року виявляли відмінні та хороші успіхи і належну поведінку. Стипендії не могли призначатися малоуспішним чи невідповідальним ученицям [14, с. 283].

Кременецькому єпархіальному училищу у 1888-1889 навчальному році архієпископ Димитрій та єпископ Віталій зробили благодійних внесків майже на чотири тисячі рублів цінними паперами, які повинні були створити капітал для відкриття стипендії імені імператора Олександра II. Цього ж року на пожертвовані кошти була відкрита ще одна стипендія – імені дружини надвального радника Катерини Жижкевич [14, с. 284].

У 1906-1907 навчальному році було засновано повну пам'ятну стипендію на честь нового статуту 1902 р. [20, с. 95], а у 1909-1910 навчальному році – імені протоієрея П. Пекарського та його дружини Олени Василівни і неповну – імені священника Симеона Гуцевича. Цього ж року для виплати разових допомог найбільш вихованкам училища були пожертвовані 2000 руб. цінними паперами колишнім канівським єпископом Сильвестром і 100 руб. – священником М. Подмешальським [14, с. 284].

Історія Кременецького жіночого єпархіального училища рясніє прикладами безкорисного служіння справі розвитку жіночої освіти, започаткованого ще преосвященним Віталієм. З 1881 р. по 1884 р. училище безкоштовно користувалося монастирськими будівлями, згодом чоловіча семінарія віддала жіночому закладу деякі зі своїх приміщень. У 1889 р. кількість єпархіальних стипендіаток збільшилась майже вдвічі та становила 25 осіб. У 1906 р. Волинський архієпископ Антоній подарував училищній церкві Ікону Анастасії Римлянки, виконану у суворому візантійському стилі [14, с. 284].

Після скасування імператором Олександром II у 1859 р. заборони на заснування приватних добродійних організацій, введеної раніше імператором Миколою I у 1848 р., з'являється багато нових форм соціальної допомоги представникам найбільш вразливих верств населення. Одним із таких нововведень була організація товариств допомоги, які створювались при навчальних закладах і мали на меті

опікування малозабезпеченими представниками учнівської молоді через сполучення благодійної діяльності з допомогою із соціальної адаптації та культурно-освітньої роботи [7, арк. 47-48]. Велику популярність в учнівському середовищі мали щорічні зібрання членів товариства, які обов'язково супроводжувалися традиційними святковими благодійними вечорами [6, арк. 1-8].

Отже функціонування жіночих духовних училищ, питання належного матеріального утримання їхніх учениць залишалось проблематичним.

Отже, у системі фінансово-матеріального забезпечення навчальних закладів духовного відомства використовувалися кошти держави, церкви, місцевих податків, отриманих від сплати за навчання, добровільних пожертв. Попри спільні зусилля коштів постійно не вистачало, тому питання фінансово-матеріального забезпечення будь-якого навчального закладу десятиліттями не вирішувалися.

Лише наприкінці XIX – на початку XX ст. вдалося дещо покращити становище Волинської духовної семінарії та кількох духовних училищ. Тоді до фінансово-матеріального забезпечення навчальних закладів духовного відомства долучилися опікунські товариства, які діяли при Волинській духовній семінарії, чоловічих і жіночих духовних училищах. Проте на потреби студентів та учнів/учениць училищ щороку витрачалась тільки невелика сума від зібраних ними коштів – приблизно п'ята частина фондового капіталу. Компоненту добродійності доповнювали також кошти стипендійних фондів, сформованих за рахунок добровільних пожертв окремих представників духовенства та громадських осіб.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Ведомость о приходе, расходе и остатке сумм совета Кременецкого женского духовного училища за 1885 г. // Волинские епархиальные ведомости (ВВД). 1889. № 4, ч.оф. С. 98-111.
2. Девятисотлетие православия на Волини. 992-1892: В 2-х ч. Ч. 1: Житомир. Житомир, 1892. 620 с. + прим.
3. Держархів Житомирської обл. Ф.1. Оп.23. Спр.310. 59 арк.
4. Держархів Житомирської обл. Ф.1. Оп.23. Спр.56. 23 арк.
5. Держархів Житомирської обл. Ф.1. Оп.24. Спр.40. 31 арк.
6. Держархів Житомирської обл. Ф.1. Оп.30. Спр.17. 8 арк.
7. Держархів Житомирської обл. Ф.1. Оп.50. Спр.464. 312 арк.
8. Держархів Житомирської обл. Ф.1. Оп.50. Спр.542. 398 арк.
9. Держархів Житомирської обл. Ф.158. Оп.1. Спр.20. 68 арк.
10. Держархів Житомирської обл. Ф.158. Оп.1. Спр.26. 47 арк.
11. Держархів Житомирської обл. Ф.91. Оп.1. Спр.16. 30 арк.
12. Держархів Житомирської обл. Ф.92. Оп.1. Спр.151. 28 арк.
13. Держархів Житомирської обл. Ф.94. Оп.1. Спр.16. 79 арк.
14. Єршова Л. Жіноча освіта на Волині: монографія. Житомир, 2006. 488 с.
15. Жилюк І. Основи православного вчення: Статті і проповіді. Житомир, 2002. 406 с.
16. Жилюк С. Російська православна церква на Волині (1793-1917 рр.). Житомир, 1996. 174 с.

17. Журнал Волынского епархиального съезда 23 января 1889 г. (№2) [Смета расходов по Волынскому епархиальному женскому училищу на 1889-1890 гг.] // ВЕВ. 1889. № 11, ч.оф. С. 281-283.

18. Журналы Волынского епархиального съезда духовенства 1908 г. // ВЕВ. 1908. № 30, ч.оф. С. 473-504.

19. Обзор Волынской губернии за 1902 год. Житомир, 1903. 89 с.

20. Отчёт о состоянии Волынского Виталиевского епархиального женского училища за 1906-1907 уч. год. в учебно-воспитательном отношении // ВЕВ. 1908. № 7, ч. оф. С. 95.

21. Отчёт о состоянии и деятельности Попечительства о воспитанниках Волынской духовной семинарии за 1903 год

// ВЕВ. 1904. № 7, ч. оф. С. 149.

22. Правила для вольнослушателей Волынской духовной семинарии // ВЕВ. 1912. № 26, ч. оф. С. 522-533.

23. Православная Богословская Энциклопедия: В 10 т. Т. 3. / ред. А.П. Лопухин. Петроград, 1902. С. 768-794.

24. Теодорович Н. Волынская духовная семинария. Почаев, 1901. 1023 с.

25. Тимочко І. Просвітницько-громадська діяльність православних братств Волині (друга половина XIX – початок XX ст.). Дис... канд. пед. наук. Рівне, 2011. 307 с.

26. Устав попечительства о воспитанниках Волынской духовной семинарии // ВЕВ. 1882. № 27, ч.оф. С. 489.

Грималюк Оксана *Доброчинність у розвитку навчальних закладів Духовного відомства у Волинській губернії XIX – початку XX ст.*

У статті висвітлено акти благодійності, спрямовані на покращення умов розвитку православних навчальних закладів Духовного відомства та малозабезпечених учнів у Волинській губернії XIX – початку XX ст.

Проаналізовано доброчинність, особову й опікунських товариств, на тлі фінансово-матеріальної забезпеченості духовних семінарій, чоловічих духовних училищ, жіночих духовних училищ, церковнопарафіяльних шкіл і курсів, а також сприяння малозабезпеченим студентам семінарії й учням духовних училищ.

Ключові слова: *благодійництво, духовні навчальні заклади, православне духовенство, Волинська губернія, Волинська єпархія*

Грималюк Оксана *Благотворительность в развитии учебных заведений Духовного ведомства в Волынской губернии XIX – начала XX в.*

В статье освещены акты благотворительности, направленные на улучшение условий развития православных учебных заведений Духовного ведомства и малообеспеченных учащихся в Волынской губернии XIX – начала XX в.

Проанализировано благотворительность, личную и опекунских обществ, на фоне финансово-материальной обеспеченности духовных семинарий, мужских духовных училищ, женских духовных училищ, церковноприходских школ и курсов, а также содействие малообеспеченным студентам семинарии и ученикам духовных училищ.

Ключевые слова: *благотворительность, духовные учебные заведения, православное духовенство, Волинская губерния, Волинская епархия*

Grimalyuk Oksana *Charity in the development of educational institutions of the Ecclesiastical subordination in Volyn province in the XIX – early XX centuries*

The Article highlights the charity events that were aimed for improving the development conditions of the Orthodox educational institutions which belong to the Ecclesiastical subordination and poor students in the Volyn province in the XIX – early XX centuries.

The personal charity and the charity of trustee associations was analyzed on the background of financial and material provision of the seminaries, the men and women's religious schools, parish schools and courses.

Seminary students and students of religious schools did not have the proper financial and material support. Voluntary contributions, which were concentrated in the capital of trustees' associations and scholarship funds under the control of the diocesan authorities, partially solved the problem. The exception is the College of Pastoralism, which had a missionary orientation and a lot of money were spent on that by the Synod.

Keywords: *charity, Ecclesiastical educational institutions, Orthodox clergy, Volyn province, Volyn diocese*

Рецензенти:

Кривошея Ір.І., д.і.н., професор

Тригуб О.П., д.і.н., професор

Надійшла до редакції 15.09.2017 р.